

XҒТАР 04.41.21

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2024-147-2-727-740>

Мақала типі: ғылыми мақала

Қазақстан Республикасы мен Түркия Республикасындағы ақыл-ой кемістігі бар балаларға арналған арнайы мектепке дейінгі білім беру жүйесіне әлеуметтанулық талдау

А.Ж. Мақұлбек¹, А.Ж. Наурызбекова², Е.М. Нуркатов*³, Х. Тюфекчиоглу⁴

¹Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, Алматы қ., Қазақстан

²«Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті» КЕАҚ, Көкшетау қ., Қазақстан

³АОО «Назарбаев Университет», Астана қ. Қазақстан

⁴Стамбул Арел университеті, әлеуметтану кафедрасының меңгерушісі

(E-mail: ¹ai.zhomartkyzy@gmail.com, ²aisulushka82@mail.ru *³yerbol.nurkatov@nu.edu.kz, ⁴hayatius@yahoo.com

Аңдатпа. Ғылыми мақалада Қазақстан мен Түркия Республикасы жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға инклюзивті білім беру мен мектепке дейінгі білім берудің өзекті мәселелері қарастырылған. Мектепке дейінгі білім-бұл міндетті (бастауыш) білім басталғанға дейін, негізінен мектепке келгенге дейін 8 айдан асқан балаларға білім беру. Мектепке дейінгі білім берудің мақсаты - балалардың физикалық және интеллектуалды дамуына, сөйлеу дағдыларын дамытуға және бастауыш мектепке дұрыс дайындалуға көмектесу. Екінші жағынан, мектепалды даярлық сыныптарындағы білім міндетті білім берудің бірінші кезеңі болып табылады. Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында білім берудің басты мақсаты-барлық оқушылар үшін негізгі сауаттылық пен математикалық дағдыларға қол жеткізу. Ақыл-есі кем балаларға білім беру арнайы білім беру жүйесінің болуын талап етеді. Олардың шектеулі қабілеттерін ескере отырып, ақыл-есі кем балаларға күнтізбесі мен ақыл-ой жасына сәйкес бейімделген жүйе қажет. Мұндай жүйе зияткерлік мүмкіндіктері шектеулі балалардың қажеттіліктері мен олардың мүдделерін ескере отырып жасалған білім беру қызметін анықтауда көптеген ерекшеліктердің қажеттілігін білдіреді. Қазақстанда мектепке дейінгі білім беретін бірнеше мемлекеттік арнайы мектептер бар. Автор Қазақстан мен Түркия елінің зияткерлік мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған арнайы білім берудің ұйымдастырылған жүйесіне, олардың әрқайсысында арнайы дайындалған бағдарламалар және арнайы ұйымдастырушылық құрылымдарына жүргізілген әлеуметтанулық зерттеулер нәтижесімен қосалқы талдау, кабинеттік ізденіс әдістері негізінде бөліседі.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, өмір сүру деңгейі, білім сапасы, жеке білім беру жоспарлары, білім беру ортасына қанағаттану, өмір сүру деңгейі, білім сапасы, бейімделу.

Кіріспе

Мектепке дейінгі білім беру – бұл білім беруді жалғастыру үшін қажетті қосымша дағдыларды игеру мақсатында мектеп жасына дейінгі балаларды оқытудың ұйымдастырылған жүйесі. Мектепке дейінгі білім беру 7-8 айдан 6 жасқа дейінгі балаларға немесе ата-аналардың жүктілік және босану демалысының белгіленген кезеңінен кейін бастауыш мектептің бірінші сыныбына ауысқанға дейін қолданылады. Ақыл-ойдың артта қалуы Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ICD - 10, 1992) ақыл-ойдың артта қалуының анықтамасын береді: ақыл-ойдың артта қалуы-бұл даму кезеңінде пайда болатын және когнитивті, сөйлеу, мотор және әлеуметтік сияқты жалпы интеллект деңгейіне әсер ететін қабілеттердің бұзылуымен сипатталатын тоқтап қалған және толық емес психологиялық даму жағдайы, дағдылары. Интеллектуалды дамудағы мүгедектік деңгейіне сәйкес бұл адамдар төрт топқа бөлінеді:

- * жеңіл ақыл-ой кемістігі бар адамдар;
- * орташа ақыл-ой кемістігі бар адамдар;
- * ауыр ақыл-ой кемістігі бар адамдар;
- * терең ақыл-ой кемістігі бар адамдар.

Бұл жіктеуде Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы мыналарды тізімдейді:

- * басқа интеллектуалды бұзушылықтар;
- * спецификалық емес ақыл-ой кемістігі

Инклюзивті білім беру – барлық оқушылар, соның ішінде мүгедектер, оқу күнінің барлық немесе кем дегенде көп бөлігі үшін бірлескен білім алатын білім беру процесі. Әдетте, күннің 80%-ы немесе одан да көп бөлігі қолдаушылар қосу деп санайды - көпшілігі 50% - дан басқа кез келген нәрсені құрауы мүмкін. Жеткілікті қолдаумен оқушылар өз ауданындағы мектептердегі жасына сәйкес жалпы білім беретін сыныптарға қатысады. Инклюзия-бұл әр адамның қоғамға толыққанды қатысу құқығына деген сенімге негізделген білім беру философиясы. инклюзивтілік айырмашылықтарды қабылдауды білдіреді. Бұл әр оқушының дамуы үшін негіз болатын білім беру тәжірибесінен тыс қалған адамға орын береді. Инклюзия тиімді жүзеге асырылған кезде, зерттеулер барлық студенттер үшін академиялық және әлеуметтік артықшылықтарды көрсетті: ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін де, қарапайым студенттер үшін де. Достық қарым-қатынас дамиды, мүгедектігі жоқ оқушылар айырмашылықтарды көбірек бағалайды, ал мүмкіндігі шектеулі оқушылар ынталы. Әртүрлілікті шынайы қабылдау, сайып келгенде, мектеп ортасында дамиды, содан кейін үйге, жұмыс орнына және Элвеке мен Родда қауымдастығына жеткізіледі, 2002; Стоу, 2003.

Зерттеу әдістері

Бұл зерттеудің мақсаты-ерекше қажеттіліктері бар оқушылар баратын мектепке дейінгі мекемелерді, енгізілетін білім беру моделін, оқудың басталу жасын, мекеме қызметкерлерінің санын және отбасына көрсетілетін қолдау қызметтерін салыстыру және талдау. Зерттеу сипаттамалық болып табылады және бар жағдайларды

анықтауға және анықтауға бағытталған. Қазақстан мен Түркия туралы осы зерттеуде пайдаланылатын деректер Еуропалық Одақ агенттіктерінен, ерекше қажеттіліктері бар білім беруді дамыту жөніндегі Еуропалық агенттіктен, Eurydice - Еуропадағы білім беру жүйелері мен саясат жөніндегі желіден, Eurubase-Ұлттық жүйелер мен саясаттың сипаттамасынан алынған. Алынған нәтижелер кестелер арқылы түсіндіріледі және құжаттарды тексеруде бес кезең орындалды: құжаттарға қол жеткізу, түпнұсқалықты түсіну құжаттарын тексеру, деректерді талдау және деректерді пайдалану. Құжаттарды тексеруде жалпы тенденциялар, балама ойлар, ойлардың бар екендігі нақтыланады (Қарасар, 2005). Осы тұрғыда жарияланған мақалалар, есептер мен зерттеулер зерттеуде жалпы сканерлеу әдісін қолдану арқылы зерттеліп, шешім ұсыныстары жасалды. Academic, Ulakbim, yok дерекқоры, Science direct және Ebsco. Жас балаларға арналған арнайы білім беру құжаттары сканерленді және еуропалық білім туралы мәліметтер желісі (EURYDICE), Білім министрлігі (МЕМ) және Түркияның арнайы білім беру қызметінің ережелері жарияланды.

Әдебиеттерге шолу

Осы жылдар ішінде жүргізілген бірқатар зерттеулер инклюзивті білім берудің әртүрлі артықшылықтары туралы хабарлады. 1996 жылы Даун синдромымен күрес жөніндегі ұлттық қоғам Даун синдромы бар балаларды жалпы білім беретін сыныптарда қосу туралы зерттеу есебін жариялады. Ата-аналар мен мұғалімдердің кең сауалнамаларын талдап, салыстыра отырып, бұл зерттеу ата-аналар, мұғалімдер мен мамандар арасындағы тиісті қолдау мен адекватты қарым-қатынас арқылы Инклюзия Даун синдромы бар балалар үшін қолайлы оқу орны екенін көрсетті. Зерттеу сонымен қатар ерекше қажеттіліктері бар студенттердің оқу сипаттамалары олардың мүгедектігі жоқ құрдастарына ұқсайтынын көрсетті. Сонымен қатар, мұғалімдер Даун синдромы бар оқушылармен оң тәжірибе туралы хабарлады. Олар өз студенттерін оқуға ынталы деп сипаттады, әсіресе оларды жігерлендіргенде және олардың кәсіби жетістіктері тұрғысынан жеке қанағаттану туралы хабарлады.

Жалпы әлеуметтік мақсат ретінде инклюзивті білім әртүрлі халықаралық ұйымдардың саясаты мен нұсқауларында көрсетілген құқықтар тұрғысынан алынған көптеген жалпы идеалды элементтерді қамтитыны ретінде айқынырақ көрсетілген (Hardy & Woodcock, 2015). Халықаралық деңгейде бұл құқықтар Біріккен Ұлттар ұйымының Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясында (Біріккен Ұлттар Ұйымы, 2006), сондай-ақ білім берудегі тұрақты даму мақсаттарында (ТДМ 4) айқын көрсетілген, онда: «инклюзивті және әділ сапалы білім беруді қамтамасыз ету және өмір бойы білім алу мүмкіндіктерін ынталандыру барлық» (ЮНЕСКО, 2015, 7-бет). Дүниежүзілік білім форумының Инчхон декларациясында: "Білім берудегі инклюзивтілік пен теңдік және ол арқылы трансформациялық білім беру бағдарламасының негізі болып табылады, сондықтан біз иеліктен шығару мен маргинализацияның барлық түрлерімен, қол жеткізудегі, қатысудағы және оқу нәтижелеріндегі теңсіздіктермен және теңсіздіктермен күресуге міндеттенеміз. Білім берудегі бірде-бір мақсатқа, егер оған бәрі қол жеткізе алмаса, қол жеткізілмеуі керек " (ЮНЕСКО, 2015, 7-бет).

Зерттеу нәтижелері

Түркиядағы мектепке дейінгі білім беру және арнайы білім беру жүйесі

Түркиядағы мүгедектікті зерттеу нәтижелері бойынша (2002) мүгедектер жалпы халықтың 12,29%-ын құрайды. Тіркелген мүгедектер қатарынан Ұлттық мүгедектік деректер базасы, 29,2% ақыл-есі кем, 25,6% созылмалы мүгедектер, 8,8% ортопедиялық мүгедектер, 8,4% көру қабілеті нашар және 5,9% мүгедектер болды. Есту қабілеті нашар адамдар ерекше психикалық және эмоционалдық қажеттіліктері бар халықтың 3,9%-ын құрайды. Адамдардың 0,2% - реч сөйлеу және тілдік дамудың ерекше қажеттіліктері бар, ал 18% - одной бірнеше ерекше қажеттіліктер бар. Ерекше қажеттіліктері бар тіркелген адамдардың 58,6% - ы ер адамдар, ал 41,4% - ы әйелдер (TÜİK, 2010).

Түркияда кішкентай балаларға арналған арнайы білім беру қызметтерінің қолдауымен ерекше қажеттіліктері бар балаларға мектепке дайындалу мүмкіндігі беріледі, ал олардың отбасыларына қажетті ақпарат пен білім беріледі. Ұлттық білім министрлігінің (МЕМ) 573 арнайы білім туралы Заңына сәйкес, 0 мен 36 ай аралығындағы балалар мектепке дейінгі білім алады, ал 36 мен 72 ай аралығындағы балалар арнайы мектепке дейінгі білім беруде қолдау алады (МЕМ, 2011). Осы кезеңде арнайы білім беруді бағалау комитеті қабылдаған, арнайы білім беру қызметтерін алуды жалғастыруға құқығы бар адамдарға көрсетілетін білім беру қызметтерін кеңейту мақсатында және 2009-2010 жылдары бұл 32 пилоттық қалада жүзеге асырылды. Түркиядағы білім беру жүйесінің тәжірибесіне қарасақ, инклюзивті тәжірибелер әртүрлі елдерде құқықтық нормаларды қабылдау нәтижесінде уақыт өте келе дамығаны белгілі болады. Инклюзия практикасы көптеген елдердегі ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін тарихи процесте маңызды білім беру моделіне айналды. Ерекше қажеттіліктері бар студенттер мен қалыпты дамып келе жатқан студенттер білім беру жүйесінің барлық түрлері мен деңгейлерінде бірге білім алатынын білдіретін инклюзия тәжірибесі 1960 жылдардан бастап көптеген елдерде қабылданып, енгізілді. Инклюзия тәжірибесі Америка Құрама Штаттарында 1970 жылдары басталды және уақыт өте келе кең таралды, сайып келгенде көптеген елдердің арнайы білім беру саясатының негізін қалады. Түркияда инклюзия тәжірибесі 1983 жылы қабылданған 2916 нөмірлі арнайы білімге мұқтаж балалар туралы Заңмен басталды. 1997 жылы қабылданған Арнайы білім беру саласындағы ең жан-жақты заң актісі болып табылатын 573 нөмірі бар "Арнайы білім туралы Жарлық-Заң" және 2000 жылы күшіне енген "Арнайы білім беру қызметтері туралы ереже" бар. Осы екі заң негізінде оның принциптері мен мақсаттары анықталып, кеңінен қолданылды. (Язычиоглу, 2018)

Ерекше қажеттіліктері бар оқушылар ең аз шектеуші орта қағидатына сәйкес білім алады деп көзделеді. Түркия ерекше қажеттіліктері бар балаларға білім беруде инклюзивті тәжірибені қолданғанымен, жеке мектеп-интернаттар/күндізгі мектептер де бар (Kargın, 2006). Түркия ережелеріне сәйкес, егер мүгедектікке байланысты қиындықтар туындаса, жеке оқу жоспары жасалады (Sarı, 2002). Түркияда кіші жастағы балаларға арналған арнайы білім беру сыныптарында ең көбі 10 оқушы оқиды. Дегенмен, аутизмі бар балаларға арналған арнайы оқу сыныптарында ең көбі 4 оқушы бар. Сабақ,

түскі ас және құрдастарымен басқа сабақтар кезінде олардың әлеуметтік сәйкестігіне бағытталған сақтық шаралары мен ережелерді мекеме қабылдайды. Бұл мектептер мен мекемелерде арнайы білім беру сыныптарының балаларына дені сау құрдастарымен сабақтармен, қоғамдық іс-шаралармен айналысуға мүмкіндік беріледі. Сондай-ақ, бұл мектептер мен мекемелерде мүгедек балаларға да, бір сыныпта сау құрдастарымен бірге оқитын данышпан балаларға да арнайы оқу материалдарын ұсыну арқылы қолдау көрсету үшін оқу кабинеттері ашылды (Хизметлери, М. Е. В. О. Е. Йонетмелиги, 2012).

Түркия мүмкіндігі шектеулі балалардың қажеттіліктері мен біліміне көбірек ресурстар салуда; дегенмен, қолдау көлемі мен сапасы ASD бар балаларға жеткілікті емес. Зерттеулер көрсеткендей, аптасына кемінде 20 сағат болатын мінез-құлыққа араласу бағдарламалары когнитивті және функционалды салаларда жақсаруға қол жеткізу үшін қажет мектепке дейінгі кезең (Weinmann et al., 2009). Түркияда мемлекет төлейтін іс-шараларға ASD және/немесе ID бар адамдарға арналған апта сайынғы екі сағаттық жеке және бір сағаттық топтық білім беру сабақтары кіреді. Функционалдық деңгейіне байланысты ASD бар балалар әдеттегі мектептерге / сыныптарға қосымша қолдаумен, сондай-ақ ASD немесе ID бар балаларға арналған арнайы мектептерге немесе сыныптарға қатыса алады. Арнайы білім беру мұғалімдері мен онымен байланысты мамандардың жетіспеушілігі бар (мысалы, мінез-құлық талдаушылары, логопедтер), ал бакалавр дәрежесі бар арнайы білім беру мұғалімдері, әдетте, бакалавриатта оқуды аяқтағаннан кейін бірден жұмысқа кіріседі, әрі қарай ASD мамандығын алмайды. Түрік ата - аналары олардың болашаққа деген ең маңызды үміті-баласының өз бетінше қамқорлық жасау қабілеті деп хабарлағанымен (Koydemir-Özden & Tosun, 2010), DLS арнайы білім беру кезінде сирек атап өтіледі. Мысалы, 50-ден екі ана ғана ASD (Селимоглу, Өздемир, Терет және Озкубат, 2014) бар балаларына (2 жастан 12 жасқа дейін) өзіне-өзі көмектесу дағдыларын үйрету бойынша біраз білім алғанын хабарлады. Тағы бір зерттеу көрсеткендей, ата-аналарда арнайы білім беру мұғалімдерімен қауіпсіздік дағдыларын үйрету туралы әңгімелесу, ата-аналардың да, мұғалімдердің де қауіпсіздік дағдыларын үйрету үшін жеткілікті білімі немесе тәжірибесі ешқашан болған емес. (Сирин және Текин-Ифтар, 2016). ASD бар балаларға DLS оқытудың жеткіліксіздігі ішінара әлеуметтік және коммуникативтік дағдыларға назар аударудың жоғарылауымен және бейімделу үшін стандартталған шкалалардың болмауымен байланысты болуы мүмкін.

Түркиядағы арнайы білімге мұқтаждығы (SEN) бар балаларға және Түркиядағы қазақстандық ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған мектептердің түрлерінің келесі нұсқалары бар:

1) балалар арнайы көмекшілерден (SNA) қосымша қолдау ала алатын негізгі сыныптар және оқытуды қолдау мұғалімдері;

2) жалпы білім беретін мектептердегі арнайы сыныптар, соңғы жылдары SEN бар балалардың ата-аналары арасында өте танымал. Елімізде олардың 1000-нан астамы бар. Арнайы сыныптар мен арнайы мектептердің сыныптарындағы оқушылар саны мүгедектіктің түрі мен ауырлығына байланысты 6-дан 11-ге дейін өзгеруі мүмкін;

3) әрқайсысы мүгедектігінің белгілі бір түрі (дене кемістігі, есту, көру қабілетінің бұзылуы, ой-өріс/бұзылу және/немесе мінез-құлық проблемалары, жалпы оқу

қиындығы бар оқушылар (GLD), орташа GLD, ауыр GLD) балаларға арналған арнайы мектептер, аутизм/аутистикалық спектрдің бұзылыстары, оқытудың ерекше кемістігі, көптеген қабілеттер). Қазіргі уақытта Түркияда 120 арнайы мектеп бар;

4) денсаулығына зиянды әсер етуі мүмкін болғандықтан мектепке бара алмайтын балаларды үйде оқыту. Үйде оқу тиісті оқу орнынан орын күтіп тұрған SEN бар балалар үшін де уақытша нұсқа болуы мүмкін. Баласының қайда оқитынын ата-ана қабылдайды, бірақ опциялар географиялық орынға байланысты шектелуі мүмкін. Дегенмен, олар қай оқу орнын таңдаса да, баласының қажетті қолдауды алатынына сенімді болуы керек. Түркиядағы барлық қарапайым мемлекеттік бастауыш мектептер теория бойынша инклюзивті болып табылады, бірақ қабылдау саясаты мен қызмет көрсету деңгейлері әртүрлі.

Қазіргі уақытта Қазақстанда мүмкіндігі шектеулі балалардың келесі мүмкіндіктері бар:

1) инклюзивті мектептер ("Қазақстандағы инклюзивті білім", 2015). Инклюзивті мектептер оқушының қажеттіліктеріне негізделген екі деңгейлі қолдау моделін ұсынады. Тәрбиеші бар, оның негізгі міндеті-балаға физикалық қолдау көрсету, оның қозғалуына көмектесу және баланың сыныпта және мектепте өзін сенімді сезінуіне көз жеткізу. Сонымен қатар, кейбір мүгедек балаларға ерекше қажеттіліктері бар оқыту әдістерімен таныс тәрбиеші қажет.

2) арнайы мектептер сияқты, әрбір арнайы мектеп белгілі бір типтегі балаларды оқытуға арналған мүгедектік (Ұлттық статистика және білім беруді бағалау орталығы, 2014). Қазақстанда бар:

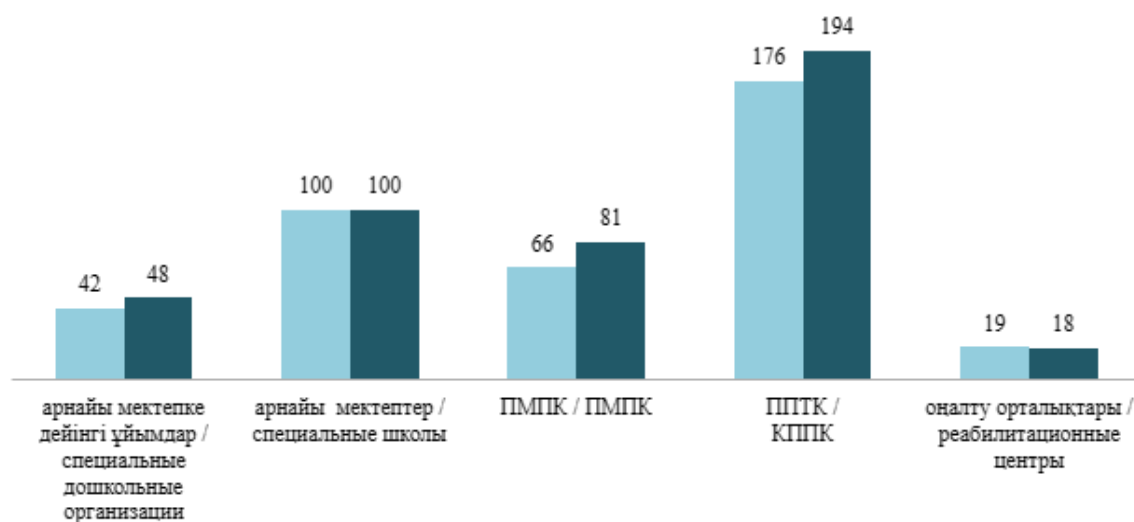
- Соқыр балаларға арналған 3 мектеп;
- Көру қабілеті бұзылған балаларға арналған 7 мектеп;
- Саңырау балаларға арналған 10 мектеп;
- Есту қабілеті бұзылған балаларға арналған 9 мектеп;
- Сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға арналған 9 мектеп;
- Тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларға арналған 3 мектеп;
- Ақыл-есі кем балаларға арналған 47 мектеп;
- Дамуында кідірісі бар балаларға арналған 14 мектеп.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында 102 арнайы мектеп бар.

Алайда, Қазақстан мен Түркиядағы арнайы мектептердің түрлері әртүрлі. Қазақстан Республикасында аутизм және аутизм спектрінің бұзылуы, эмоционалдық және мінез-құлық проблемалары, сондай-ақ күрделі бұзушылықтары бар балаларға арналған арнайы мектептер жоқ, дегенмен олардың болуы заңда көзделген.

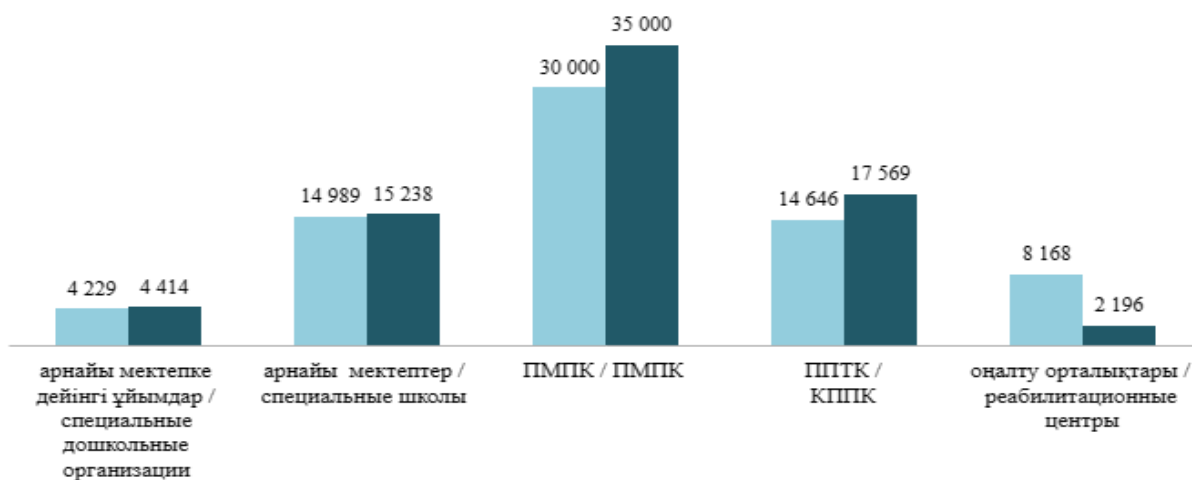
3) қарапайым мектептердегі арнайы сыныптар. Қазақстанда олардың саны 1219. Алайда, Түркиядағы балалардан айырмашылығы, Қазақстандағы арнайы сынып оқушылары репетиторлар түрінде қосымша қолдау алмайды.

4) Егер бала денсаулығына байланысты мектепке ұзақ уақыт бара алмаса, үйде оқыту психологиялық, медициналық және білім беруді бағалау нәтижелері негізінде ұсынылуы мүмкін.

Кесте 1. Арнайы білім беру ұйымдары желісінің динамикасы

Дереккөз: ҰБДҚ деректері (2021-2022)

Кесте 1. Арнайы білім беру ұйымдарының контингентінің динамикасы.

Дереккөз: ҰБДҚ деректері (2021-2022)

Сондай-ақ, Түркияда SEN бар әртүрлі жастағы балаларды дамыту және күту орталықтары бар екенін атап өткен жөн, мысалы, Даун синдромы, церебральды сал ауруы, омыртқаның бифидасы, аутизм және Пьер Робин синдромы, Вагн синдромы және Ретт синдромы сияқты сирек кездесетін жағдайлары бар балаларға қызмет етеді. Қазақстан Республикасында 17 оңалту орталығы бар, онда балалар кешенді оңалту

емін алады: диагностика, емдеу, кеңес беру, ерекше қажеттіліктері бар білім беру мамандарымен (логопедтер, психологтар, кәсіптік терапевттер, ойын терапевттері, музыкалық терапевттер, емдік гимнастика мамандары) сабақтар. Алайда, балалар онда тек 1 ай тұра алады. Алайда, олар өте аз. 18 жастан асқан мүгедектерге арналған күтім орталықтары немесе мектептен кейінгі оқу орындары жоқ.

Келесі мекемелер Қазақстан Республикасындағы инклюзивті білім беру жүйесінде жұмыс істеу үшін мұғалімдерді даярлауға жауапты:

1) Арнайы білім берудің ұлттық ғылыми-практикалық орталығы;

2) психикалық кемістігі бар балалар мен жасөспірімдерді әлеуметтік бейімдеу және кәсіптік оңалту орталығы және физикалық даму:

– арнайы білім беру саласында жұмыс істейтін мамандар үшін қысқа мерзімді біліктілікті арттыру курстарын ұсынады:

– мүгедектік бойынша мамандар, логопедтер, олигофренді балалармен жұмыс істейтін мұғалімдер, есту немесе көру қабілеті бұзылған адамдардың мұғалімдері, психологтар және әлеуметтік көмек мұғалімдері;

– арнайы және инклюзивті білім беру саласында жұмыс істейтін немесе жұмыс істегісі келетін жоғары педагогикалық білімі бар мұғалімдерге арналған біліктілікті арттыру курстары (курстардың ұзақтығы - 1 жыл) (психикалық және физикалық дамуы бұзылған балалар мен жасөспірімдерді әлеуметтік бейімдеу және кәсіптік оңалту орталығы).

Қорытынды

SEN бар балаларға арналған білім беру мекемелерінің түрлері, оларды қолдау және инклюзивті білім беру саласында жұмыс істеуге мұғалімдерді даярлау сияқты критерийлерге негізделген инклюзивті білім беру жүйелерін салыстырмалы талдау Қазақстан Республикасында SEN бар балалардың сапалы білім алуға қолжетімділігі шектеулі екенін көрсетті. Балалардың сапалы білімге қол жеткізуіне кедергі келтіретін негізгі факторлар-жақсы дайындалған оқытушылар құрамының жетіспеушілігі, мектептер, колледждер мен университеттер ғимараттарының нашар қол жетімділігі, жеке оқыту модельдері мен бағдарламаларының болмауы және әртүрлі білім деңгейлерінде SEN бар студенттерге қолдау көрсету қызметтерінің болмауын көрсетті. Қазақстанда SEN және мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқыту үшін SEN бар балаларға білім беру саласындағы халықаралық құжаттарға сәйкес келетін заңнамалық база қалыптастырылды. Әрбір мүше ұйым мен қызметкерлердің функционалдық міндеттерін айқындайтын инклюзивті білім берудің нақты жүйесін құру қажет. Sen бар балаларға арналған күтім орталықтары мен қолдау қызметтерін құру және дамыту қажет және оларды туғаннан бастап және бүкіл өмір бойы, әсіресе аутизм спектрі бұзылған балаларды қолдау қажеттілігі өте жоғары сұраныста, сондай-ақ SEN бар балалардың әртүрлі санаттарымен жұмыс істеудің заманауи әдіснамаларын зерделеу, оларды қазақстандық білім беру жүйесінің шындығына бейімдеу және қазақстандық жоғары оқу орындарында пайдалану маңызды. Қазақстанда SEN бар балаларға арналған мектептен кейінгі білім беру жүйесі жоқ. Түркия Қазақстан мен басқа да дамушы елдер үшін инклюзивті білім берудің балаға бағдарланған моделінің тамаша үлгісі бола алады. Біздің еліміздегі білім беру саласындағы саясатты қысқа, орта және ұзақ мерзімді

перспективада нақтылаудың нақты стратегияларына бағытталуы тиіс; сондай-ақ ерекше қажеттіліктері бар балаларды қорғау мен тәрбиелеуге жауапты барлық адамдарды ынталандыру және белсенді қатысу үшін қажетті құқықтық базаны құру, мектептер мен мұғалімдердің қызметін реттейтін нормативтік базаны реформалау және жаңғырту, олардың оқушылармен, ата-аналармен және басқалармен қарым-қатынасын тікелей немесе жанама түрде өзгерту маңызды. Білім беру қызметіне жанама түрде қатысу және заманауи оқытуды және әртүрлі формаларды қолдау үшін қажетті материалдық базаны жақсарту қажет (Купер, 1993; Биклен, 1992). Осы шарттарды орындау үшін ерекше қажеттіліктері бар балалар ерекшеліктері туралы және олардың қоғамның тең құқылы бір бөлігі екендігін, әлеуметтік мүмкіндіктер және кәсіби мүдделер туралы кең және тұрақты ақпараттық науқан арқылы қоғамның хабардарлығын арттыру қажет.

Тағы бір түйін оқушының интеллектуалды қабілетін оңтайлы қалпына келтірудің алғышарттарына сүйене отырып, әр оқушының ең жақсы білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оқу мазмұнын қайта құрылымдау және өлшемін өзгерту қажеттілігіне қатысты әлеует пен дағдылар, әр адамның білім алуға демократиялық құқығын құрметтей отырып, ол ұсынатын ресурстар мен мүмкіндіктерге және білім туралы заңға өзгерістер енгізу қажет. Реформамен қатар оқыту әдістері мен дараландыруды арттыру құралдарын оқыту тұрғысынан бейімдеу, әртараптандыру және объективті бағалау, позитивті мотивация және ынталандыру үшін қажетті бағалау стратегияларындағы түбегейлі өзгерістер тұрғысынан қайта қарау керек. Осы шаралардың барлығы оқу бағдарламасына сәйкес жаңарту және бейімдеу көптеген елдердегі ғылыми білім беру саласындағы талаптар мен тенденциялар, білім берудің маңыздылығы мен қажеттілігін қазіргі жағдайда және адамзаттың барлығында қол жеткізген даму деңгейлерінде түсіну әлеуметтік, экономикалық, мәдени, моральдық, азаматтық және қоғамдық салаларда қажеттілігінен туындауы мүмкін.

Қорытындылай келе, біздің елімізде инклюзивті білім берудегі қиындықтар білім беру жүйесіндегі жаңа компоненттердің жетілуі арқылы ерекше қажеттіліктері бар балаларды әлеуметтік интеграциялауда жоғары нәтижелерін көрсетеді деп үміттенеміз.

«Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті» мемлекеттік мекемесі (грант № АП14869561) тарапынан «Жаңа Қазақстанды әлеуметтік жаңғырту: халықтың өмір сүру деңгейін көтеру және әлеуметтік осал топтарға арналған оңтайлы әлеуметтік саясатты қалыптастыру» жобасы аясында зерттеу жүргізілді.

Әдебиеттер тізімі

1. Фельдштейн Д.И. Современное Детство: проблемы и пути их решения // Вестник практической психологии образования. 2009. №2. С. 28-32.
2. Петерсон, Н.Л. (1987). Мүгедек және тәуекел тобындағы балаларға ерте араласу: Ерте жастағы балаларды арнайы оқытуға кіріспе. Денвер, СО: Love Publishing Co.
3. Каспржак А.Г., Фруммин И.Д. Развитие сферы образования и социализации в Российской Федерации в среднесрочной перспективе// Вопросы образования. 2012. №. №1. С.6-5.
4. Фельдштейн Д.И. Сущностные особенности современного детства и задачи теоретико-методологического обеспечения процесса образования // Педагогика. 2009. №1. С. 8-14.
5. Никитина С.В. Оценка результативности и качества дошкольного образования. М.: Линка-Пресс, 2.

6. Бату С., С. Картал Өзен А. (2009). Küçük adımlar erken eğitim programının tanıtımı ve uygulaması. Пленарлық баяндама 19. Ұлттық арнайы білім конгресі, Мармарис, Түркия.

7. Арслан, С. (2018). Особое образование в Турции: Обзор. В М. Г. Хыдырова және О. Шимшек (Ред.), Сравнительное и международное образование: Вопросы для учителей (б. 173-186). Springer.

8. Байгарин, С., Абдыкаримова, Г., Джапарова, А., Асанова А. (2019). Развитие инклюзивного образования в Казахстане: Достижения и проблемы. Европейский журнал исследований по специальному образованию, 4(1). С. 80-97.

9. Хачиомероглу Г., Каргин Т. (2017). Интеграция студентов с особыми образовательными потребностями в общие школы: кейс-стади в Турции. Образовательные науки: теория и практика, 17). С. 99-125.

10. Эзой Г., Хюсейиноглу О. (2019). Инклюзивное образование в Турции: Достижения, проблемы и перспективы. Международный журнал инклюзивного образования, 23(11). С. 1187-1204.

11. Рустемова А., Шах С. М. (2018). Инклюзивное образование в Казахстане: Текущая ситуация и перспективы. Международный журнал инклюзивного образования, 22(10). С. 1041-1057.

12. Закирова Н. (2019). Развитие инклюзивного образования в Казахстане: Текущие вызовы и перспективы. Международный журнал инклюзивного образования, 23(3). С. 250-265.

13. Жалмагамбетова А., Бисембаева Г., Жусупова З. (2018). Отношение к инклюзивному образованию в Казахстане: Сравнительный анализ. Международный журнал инклюзивного образования, 22(10). С. 1073-1090.

14. Бозқұрт, Ф. (2009). Zihinsel yetersizlik tanısı alan çocukların tanı süreçlerinin belirlenmesi. Эскишехир: Анadolу университетінің баспасы.

15. Еуропалық агенттік (2020). Балалық шақтағы ерте араласу: Еуропадағы жағдайларды талдау – негізгі аспектілер мен ұсыныстар. [http://www.european-agency.org/publications/ereports/early-childhoodintervention/early-childhood-intervention-analysis-of-situations- сайтында](http://www.european-agency.org/publications/ereports/early-childhoodintervention/early-childhood-intervention-analysis-of-situations-сайтында) қол жетімді. in-europe-keyaspects-and-recommendations веб-сайты (20.7.2022 алынды).

16. Güven, N., Bal, S., Metin, N., Shahin, S., Bilir, Ş., Mağden, D. (1998). Портаждың ерте білім беру бағдарламасының бақылау тізімін пайдалана отырып, мектеп жасына дейінгі қалыпты балалардың дамуы бойынша білім беру диагностикасы мақсатында бағалау. 7-де ұсынылған постер. Халықаралық Портаж конференциясы, Хиросима, Жапония.

17. Kırcaali-İftar, G., Uzuner, Y., Batu, S., Vuran, S., Ergenekon, Y. (2001). Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı Eskişehir қолданбасының aile rehberi кездесулеріне dayalı ретінде бағалау (Бағдарламаның ата-ана жаттықтырушылары негізінде Эскишехирдегі шағын қадамдарды ерте араласу бағдарламасының жүзеге асырылуын бағалау). Жобаны Анadolу университетінің ғылыми зерттеу қоры қаржыландырады.

18. Kırcaali-İftar, G., Kurt, O., Güleç-Aslan, Y., Ülke-Kurkchuoğlu, B. (2009). OÇİDEP: Otistik Çocuklar İçin Davranışsal Eğitim Programı (ВЕРСА-Аутизмі бар балаларға арналған мінез-құлық білім беру бағдарламасы). Пленарлық баяндама 19. Ұлттық арнайы білім конгресі, Мармарис, Түркия.

19. Sucuoğlu, B., Küçüker, S., Ceber, H., Ünsal, P., Kobal, G. (2000). Küçük Adımlar Erken Eğitim Projesi (Шағын қадамдар ерте араласу бағдарламасының жобасы). Анкара университетінің ғылыми зерттеу қоры қаржыландыратын жоба.

А.Ж. Макулбек¹, А.Ж. Наурызбекова², Е.М. Нуркатов³, Х.Тюфекчиоглу⁴

¹Международный университет информационных технологий, г. Алматы, Казахстан

²Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау, Казахстан

³Назарбаев Университет, г. Астана. Казахстан

⁴Стамбульский университет Арел

Социологический анализ системы специального дошкольного образования детей с нарушениями психического развития в Республике Казахстан и Турецкой Республике

Аннотация. Научная статья охватывает актуальные вопросы инклюзивного образования и ранней интервенции для детей с особыми образовательными потребностями в контексте Казахстана и Республики Турции. В научной статье рассматриваются актуальные вопросы инклюзивного образования и дошкольного образования детей с особыми образовательными потребностями в условиях Казахстана и Турецкой Республики. Дошкольное образование - это образование детей старше 8 месяцев до начала обязательного (начального) образования, в основном до поступления в школу. Цель дошкольного образования-способствовать физическому и интеллектуальному развитию детей, развитию речевых навыков и правильной подготовке к начальной школе. С другой стороны, образование в классах предшкольной подготовки является первым этапом обязательного образования. Основная цель образования в дошкольных организациях образования - достижение базовых навыков грамотности и математики для всех учащихся. Образование умственно отсталых детей требует наличия специальной системы образования. Учитывая их ограниченные способности, умственно отсталым детям нужна система, адаптированная в соответствии с их календарем и умственным возрастом. Такая система подразумевает необходимость многих особенностей в определении образовательной деятельности, разработанной с учетом потребностей детей с ограниченными интеллектуальными возможностями и их интересов. В Казахстане имеется несколько государственных специальных школ дошкольного образования. Авторы делятся результатами социологических исследований организованной системы специального образования для детей с ограниченными интеллектуальными возможностями Казахстана и Турции, в каждом из которых специально подготовленные программы и специальные организационные структуры.

Ключевые слова: инклюзивное образование, ранняя интервенция, уровень жизни, качество образования, индивидуальные образовательные планы, удовлетворенность образовательной средой, уровень жизни, качество образования, адаптация.

A.Zh.Makulbek¹, A.Zh. Nauryzbekova², E.M. Nurkatov³, H.Tüfekçioğlu⁴

¹*International university of information technology, Almaty, Kazakhstan*

²*Sh.Ualikhanov Kokshetau University" NCJSC, Kokshetau, Kazakhstan*

³*"Nazarbayev University" AEO, Astana, Kazakhstan*

⁴*Head of the Department of Sociology, Istanbul Arel University*

Sociological analysis of the special preschool education system for children with mental disabilities in the Republic of Kazakhstan and the Republic of Turkey

Abstract. This comprehensive article delves into the pressing topics of inclusive education and early intervention for children with special educational needs. The scientific article discusses topical issues of inclusive education and preschool education for children with special educational needs in the context of Kazakhstan and the Republic of Turkey. Pre-school education is the education of children older than 8 months before the start of compulsory (primary) education, mainly before entering school. The purpose of preschool education is to help children develop their physical and intellectual development, develop speech skills, and properly prepare for primary school. On the other hand, education in pre-school classes is the first stage of compulsory education. The main goal of education in preschool educational institutions is to achieve basic literacy and mathematical skills for all students. Education of mentally retarded children requires the existence of a special education system. Given their limited abilities, mentally retarded children need a system adapted according to their calendar and mental age. Such a system implies the need for many features in determining educational activities designed taking into account the needs of children with intellectual disabilities and their interests. In Kazakhstan, there are several state special schools with pre-school education. The authors shared the results of sociological research on the organized system of special education for children with intellectual disabilities of Kazakhstan and Turkey, specially prepared programs and special organizational structures in each of them.

Keywords: inclusive education, early intervention, standard of living, quality of education, individual educational plans, satisfaction with the educational environment, standard of living, quality of education, adaptation..

References

1. Feldstein DI. Modern childhood: problems and ways of solving problems // Bulletin of practical psychological education. 2009. No. 2. С. 28-32
2. Peterson, N. L. (1987). Early intervention for handicapped and at-risk children: An introduction to early childhood special education. Denver, CO: Love Publishing Co.
3. Kasprjak A.G., Frumin I.D. Development of the sphere of education and socialization in the Russian Federation in the medium-term perspective: the report of the expert group // Voprosy obrazovanie. 2012. No. #1. Q. 6-5
4. Feldstein DI. Essential features of modern childhood and tasks of theoretical and methodological support of the education process // Pedagogy. 2009. No. 1. S. 8-14
5. Nikitina S.V. Evaluation of the effectiveness and quality of preschool education. M.: Linka-Press, 2
6. Batu, S.,S. Kartal, Özen A. (2009). Intro to Small Steps Early Intervention Program and its

implementation. Plenary speech presented in 19. National Special Education Congress, Marmaris, Turkey.

7. Arslan, S. (2018). Special education in Turkey: Overview. V M. G. Khydyrova & O. Shimshek (Ed.), *Comparative and international education: Questions for teachers* (pp. 173-186). Springer.

8. Baigarin, S., Abdikarimova, G., Japarova, A., & Assanova, A. (2019). Development of inclusive education in Kazakhstan: Achievements and problems. *European Journal of Studies in Special Education*, 4(1), 80-97.

9. Hachiomeroğlu, G., & Kargin, T. (2017). Integration of students with special educational needs in general schools: a case study in Turkey. *Educational sciences: theory and practice*, 17(1), 99-125.

10. Ezsoy, G., & Huseyinoglu, O. (2019). Inclusive education in Turkey: Achievements, problems and perspectives. *International Journal of Inclusive Education*, 23(11), 1187-1204.

11. Rustemova, A., & Shah, S. M. (2018). Inclusive education in Kazakhstan: current situation and prospects. *International Journal of Inclusive Education*, 22(10), 1041-1057.

12. Zakirova, N. (2019). Development of inclusive education in Kazakhstan: Current challenges and prospects. *International Journal of Inclusive Education*, 23(3), 250-265.

13. Zhalmagambetova, A., Bisembaeva, G., & Zhusupova, Z. (2018). Attitude towards inclusive education in Kazakhstan: Comparative analysis. *International Journal of Inclusive Education*, 22(10), 1073-1090.

14. Bozkurt, F. (2009). Determining the diagnostic process of children diagnosed with intellectual disability (A study on exploring diagnosis process of individuals with intellectual disability). Eskişehir: Anadolu University Press.

15. European Agency (2020). *Early Childhood Intervention: Analysis of Situations in Europe - Key Aspects and Recommendations*. Available on the <http://www.european-agency.org/publications/ereports/early-childhoodintervention/early-childhood-intervention-analysis-of-situations-in-europe-keyaspects-and-recommendations> website (retrieved 20.7.2022).

16. Güven, N., Bal, S., Metin, N., Şahin, S., Bilir, Ş., Magden, D. (1998). An assessment for the purposes of educational diagnosis, on the development of preschool age normal children using the Portage Early Education Program Checklist. Poster presented at the 7th. International Portage Conference, Hiroshima, Japan.

17. Kırcaali-Iftar, G., Uzuner, Y., Batu, S., Vuran, S., Ergenekon, Y. (2001). Evaluation of Small Steps Early Intervention Program Eskişehir implementation based on parent coaches of the program. Project funded by Anadolu University Scientific Research Fund.

18. Kırcaali-Iftar, G., Kurt, O., Güleç-Aslan, Y., Ülke-Kürkcüoğlu, B. (2009). OÇİDEP: Behavioral Education Program for Children with Autism (BEPCA-Behavioral Education Program for Children with Autism). Plenary speech presented in 19. National Special Education Congress, Marmaris, Turkey.

19. Sucuoğlu, B., Küçükler, S., Ceber, H., Ünsal, P., Kobağ, G. (2000). Küçük Adımlar Erken Eğitim Projesi (Small Steps Early Intervention Program Project). Project funded by Ankara University Scientific Research Fund.

Авторлар туралы мәлімет:

Мақұлбек А.Ж. – білім магистрі, Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, «бизнес, медиа және басқару» кафедрасының лекторы, Манас көшесі, 34/1, Алматы қаласы, Қазақстан.

Наурызбекова А.Ж. – білім магистрі, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті КЕАҚ, жалпы тіл білімі және әдебиет кафедрасының лекторы, А.Құнанбаев көшесі, 76, Көкшетау қ., Қазақстан.

Нуркатов Е.М. – медицина ғылымдарының кандидаты, Назарбаев Университеті ДББҰ, Денсаулық және әл-ауқат департаментінің жетекші кеңесшісі, Қабанбай батыр даңғылы, 53 ғимарат, 010000, Астана, Қазақстан.

Түфекчиоглу Х. – әлеуметтану кафедрасының меңгерушісі, Арел университеті, Стамбул қаласы, Түркия

Сведения об авторах:

Мақұлбек А.Ж. – магистр образования, Международный университет информационных технологий, преподаватель кафедры «Бизнес, медиа и менеджмент», ул. Манаса, 34/1, г. Алматы, Казахстан.

Наурызбекова А.Ж. – магистр педагогических наук, Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, преподаватель кафедры общего языкознания и литературы, ул. А. Кунанбаева, 76, г. Кокшетау, Казахстан.

Нуркатов Е.М. – кандидат медицинских наук, Назарбаев Университет, ведущий консультант Департамента здравоохранения и социального обеспечения, проспект Кабанбай Батыра, дом 53, 010000, г. Астана, Казахстан.

Түфекчиоглу Х. – заведующий кафедрой социологии Арельского университета, Стамбул, Турция.

Information about authors:

Makulbek A.Zh. – Master of Education, International University of Information Technologies, teacher of the Department of Business, Media and Management, st. Manasa, 34/1, Almaty, Kazakhstan.

Nauryzbekova A.Zh. – Master of Pedagogical Sciences, Kokshetau University named after. Sh. Ualikhanov”, teacher of the department of general linguistics and literature, st. A. Kunanbaeva, 76, Kokshetau, Kazakhstan.

Nurkatov E.M. – Candidate of Medical Sciences, Nazarbayev University, leading consultant of the Department of Health and Social Welfare, Kabanbay Batyr Avenue, building 53, 010000, Astana, Kazakhstan.

Tufekcioglu H. – Head of the Department of Sociology, Arel University, Istanbul, Türkiye